

УДК 378.147:811.133.1:004

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ:
ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД**

кандидат педагогічних наук, доцент, Майєр Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет, Україна, Київ

Визначено особливості реалізації особистісно-діяльнісного підходу до формування методичної компетентності у магістрантів – майбутніх викладачів французької мови в процесі їхньої самостійної позааудиторної роботи. Особистісно-діяльнісний підхід розглянуто у єдності обох його компонентів та з позиції викладача дисципліни «Методика навчання іноземних мов у вищій школі». У контексті особистісного компоненту з позиції магістранта акцентовано розвиток його особистості, професійно значущих особистісних та психічних якостей, а діяльнісного компоненту – вміння магістрантів організовувати власне учіння за індивідуальною траєкторією. В особистісному компоненті з позиції викладача наголошено на його мотивації до здійснення творчої діяльності навчання та бажанні застосовувати різні технології навчання. Діяльнісний компонент реалізується шляхом добору змісту навчання, розроблення засобів навчання, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій зокрема.

Ключові слова: магістрант, майбутній викладач, методична компетентність, особистісно-діяльнісний підхід, позааудиторна робота, французька мова

PhD in Pedagogic, senior lecturer, Mayer N. V. Formation of methodical competence of future teachers of foreign languages: the personality-activity approach/ Kyiv National Linguistic University, Ukraine, Kyiv

The article defines peculiarities of personal activity approach in forming methodological competence with master's degree students – future French teachers

in the process of their self-dependent out-of-classroom work. Personality activity approach is studied in unity of its both components and from the position of a teacher of the subject called «Methodology of teaching foreign languages at high school». In the context of personal component from the position of a master's degree student it is emphasized the development of his/her personality, professionally meaningful personal and psychical qualities, and in the context of the activity component – ability of the students to organize personal learning on the individual trajectory. In personal component from the position of a teacher it is emphasized the motivation for creative process of learning as well as the wish to use various learning technologies. The activity component is fulfilled by defining the content of study, developing means of study including application of informational and communicative technologies.

Key words: master's degree students, future teacher, methodological competence, personal activity approach, out-of-classroom work, French language.

Вступ. Методична компетентність майбутнього викладача іноземних мов (ІМ) формується шляхом виконання відповідної діяльності в умовах навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів (ВНЗ), яка має бути особистісно значущою, сприяти розвитку різних його якостей, професійно значущих зокрема. Основи особистісно-діяльнісного підходу (ОДП) викладені у працях Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, І. О. Зимньої, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, де особистість розглядається як суб'єкт діяльності, що наразі не втратило актуальності. Сучасна особистісно-діяльнісна парадигма освіти актуалізує необхідність активного залучення студента до навчального процесу, що передбачає забезпечення його особистісної й інтелектуальної свободи, можливість вибору способів і методів досягнення цілей. Створення умов для особистісної самореалізації і саморозвитку означає, що студента слід розглядати як сформовану особистість, яка а) самостійно визначає рівень своєї активності; б) не потребує імперативної організації і керування її учінням;

в) може розглядатися як рівноправний партнер в навчальному процесі [1, с. 18]. В основі навчального процесу має бути суб'єкт навчальної діяльності та його самостійне, самокероване, продуктивне навчання [2, с. 39].

О. Б. Бігич зазначає, що ОДП уможливорює розгляд студента як активного суб'єкта професійної освіти в межах двох його компонентів – особистісного та діяльнісного [3, с. 7], які є взаємопов'язаними, оскільки особистість виступає суб'єктом діяльності [4]. Отже, ОДП розглядається у єдності обох його складників (особистісного й діяльнісного) з позиції студента, але залишається поза увагою їх реалізація з позиції викладача як суб'єкта організації освітнього процесу у вищій школі.

Формулювання мети статті та завдань. Метою цієї статті є визначення особливостей реалізації ОДП до формування методичної компетентності в процесі самостійної роботи як з позиції магістрантів – майбутніх викладачів ІМ, так і з позиції викладача дисципліни «Методика навчання ІМ у вищій школі».

Виклад основного матеріалу статті ОДП у реалізації його *особистісного* компоненту передбачає, що процес формування методичної компетентності в умовах самостійної позааудиторної роботи має бути спрямований на розвиток особистості магістрантів (урахування їхніх потреб, мотивів, цілей, рівня методичних знань, навичок і вмінь), їхніх професійно значущих особистісних та психічних якостей.

Підтримуємо точку зору М.В. Давер у тому, що в контексті організації методики навчання з використанням ОДП слід чітко розрізняти поняття навчання (діяльність викладача) й учіння, засвоєння, вивчення (діяльність студента) [1, с. 20]. У той час, коли навчання є процесом педагогічного впливу, учіння – це індивідуалізований і особистісний вид діяльності, заснований на індивідуально-психологічних особливостях особистості – пам'ять, увага, стиль мислення, сприймання, мотиви навчання тощо, що набуває особливої актуальності як для професійного розвитку майбутнього

викладача ІМ, так і для організації процесу його методичної підготовки у ВНЗ.

Науковці вважають, що сучасні умови навчання у вищій школі вимагають високого рівня особистісного та психологічного розвитку майбутнього викладача, важливими психічними якостями якого є толерантність, спостережливість, увага [5]. Відсутність толерантності знижує якість педагогічної взаємодії та може сформувати у студентів негативне ставлення як до викладача, так і до навчання взагалі [6, с. 47]. Спостережливість допомагає викладачу у відповідних ситуаціях підсилити педагогічну взаємодію, змінити технологію діяльності, форму презентації матеріалу, викликати зацікавленість студентів, а необхідною умовою забезпечення ефективності навчання є також увага викладача.

Операційною стороною продуктивної діяльності викладача є *мислення*, яке визначають як здатність використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях професійної діяльності [7]. Науковці акцентують необхідність сформованості різних типів мислення викладача. Передусім йдеться про *методичне* мислення як важливий компонент професійної підготовки викладача ІМ, своєрідний феномен із властивим йому змістом і структурою, характеристиками та функціональними зв'язками з методичною майстерністю та особистістю викладача, засіб керування його діяльністю; відносно самостійну специфічну діяльність, засіб керування усіма діями, які лежать в основі дослідницької та навчаючої діяльності викладача, необхідну передумову реалізації цих дій [8]; об'єкт методичної підготовки викладача, що визначає його готовність до майбутньої професійної діяльності [9, с.188]. Сучасне методичне мислення, наголошує Г.І. Саранцев, виходить за межі практичної діяльності викладача. Його основою є уявлення про методику як самостійну галузь науки, що значно розширює сферу методичної діяльності методологією та теорією методичної науки [10, с. 31]. Важливим для викладача є *психолого-педагогічне* [11] (передбачає нестандартний, пошуковий підхід до своєї

діяльності, постійне вдосконалення свого психолого-педагогічного досвіду тощо) та *критичне* (є мисленням самостійним, оціночним, рефлексивним [12]) мислення

Основою мислення є пам'ять, тому рівень її розвитку є надзвичайно важливим для викладача ІМ. Особистість викладача, його методична, педагогічна, психологічна підготовленість є запорукою якості навчання студентів [13, с. 3]. Не залишаємо поза увагою креативність викладача як особливу психічну реальність [14, с. 3], інноваційність, творчий підхід до професійної діяльності, постійне прагнення до творчих пошуків, до власного професійного зростання, самовдосконалення [11], ерудицію, імпровізацію, цілепокладання [15, с. 203].

Особистісний компонент представлений також низкою мотивів, які, у свою чергу, уможливають ефективну реалізацію діяльнісного компоненту. Серед них особливого значення набувають мотиви учіння майбутніх викладачів ІМ в процесі оволодіння методичною компетентністю. До основних мотивів учіння відносять, передусім, пізнавальні мотиви та мотив самовдосконалення. Пізнавальні мотиви майбутніх викладачів ІМ пов'язані зі змістом професійно орієнтованої навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів та процесом її реалізації. Беручи за основу запропоновану Л.І. Божович [16] класифікацію пізнавальних мотивів (широкі пізнавальні, навчально-пізнавальні мотиви, мотиви учіння), розглянемо їх у контексті нашого дослідження. Отже, широкі пізнавальні мотиви пов'язані з інтересом до майбутньої професії; усвідомленням важливості оволодіння методичною компетентністю для реалізації усіх видів професійно-методичної діяльності викладача ІМ та його соціальних ролей; бажанням набувати нових методичних знань, оволодівати методичними вміннями в позааудиторний час під час самостійної роботи. Навчально-пізнавальні мотиви – усвідомлення способів оволодіння методичними знаннями, навичками та вміннями; володіння прийомами самостійного набуття знань; інтерес до проектування

власного освітнього маршруту; здатність магістрантів до саморегуляції. До запропонованої класифікації додамо *науково-пізнавальні мотиви* магістрантів, до яких відносимо інтерес до наукового знання; бажання проводити власне наукове дослідження з «Методики навчання ІМ у вищій школі»; прагнення до постійного підвищення науково-методичного рівня (опрацювання наукових та науково-методичних джерел, у тому числі ІМ).

Мотиви учіння тісно пов'язані зі стратегіями оволодіння методичною компетентністю та передбачають спрямованість майбутніх викладачів ІМ на формування та розвиток власних стратегій, способів, прийомів самостійного оволодіння методичною компетентністю в процесі самостійної позааудиторної роботи. Тому важливим є мотив самовдосконалення. Отже, особистісний складник ОДП до формування методичної компетентності передбачає розвиток пізнавальних мотивів (серед яких широкі пізнавальні, навчально-пізнавальні, мотиви учіння), науково-пізнавальних мотивів та мотиву самовдосконалення.

Погоджуємося з Н.Ф.Тализіною у тому, що сформовані в процесі учіння пізнавальні мотиви є основою для розвитку професійної мотивації та професійних якостей особистості майбутнього викладача ІМ [17, с. 157], чому також сприяє, як ми вважаємо, створення близьких до реальних професійно-методичних ситуацій, ефективна організація самостійної позааудиторної роботи магістрантів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), удосконалення методів контролю й оцінювання набутих знань, сформованих навичок і вмінь. Якщо йдеться про організацію самостійної позааудиторної роботи з метою формування методичної компетентності, то особливої актуальності набуває вибудовування майбутнім викладачем ІМ *індивідуальної траєкторії учіння*, яку, спираючись на тлумачення П.В. Сисоева [18, с. 125], розуміємо як індивідуальний освітній маршрут магістранта для досягнення мети відповідно до індивідуальних стратегій оволодіння навчальним матеріалом, здібностей, особистісних

мотивів, потреб. Реалізації індивідуальної траєкторії учіння магістрантів в умовах самостійної позааудиторної роботи якнайкраще сприяє виконання розроблених і запропонованих викладачем прийомів і засобів навчання з використанням ІКТ.

Індивідуальна траєкторія учіння майбутнього викладача ІМ реалізується з метою оволодіння методичною компетентністю в умовах самостійної позааудиторної роботи. Тому, **діяльнісний компонент** реалізується через уміння магістрантів 1) проектувати та реалізовувати індивідуальну траєкторію учіння на основі запропонованих викладачем прийомів та засобів навчання, зокрема з використанням ІКТ; 2) керувати власним учінням від постановки мети до оцінювання результату, здійснюючи самоконтроль за термінами виконання завдань, аналіз способів діяльності, якості отриманих результатів на різних етапах реалізації індивідуальної траєкторії учіння; 3) виявляти прогалини та організовувати власну діяльність щодо їх усунення; 4) самостійно оцінювати особистий прогрес у процесі оволодіння методичною компетентністю; реалізовувати власні стратегії учіння та корекції його результатів.

Організація навчального процесу з метою формування методичної компетентності у майбутніх викладачів ІМ – це спільна діяльність викладача і магістрантів, що вибудовується на засадах співробітництва, взаємоповаги, довіри і передбачає відповідні розумові дії, свідому і цілеспрямовану регуляцію навчання й учіння, формування індивідуального стилю учіння в процесі реалізації індивідуальної траєкторії. Відтак, услід за І.О. Зимньою [4], вважаємо за доцільне розглядати ОДП не лише з позиції того, хто навчається (у нашому випадку – магістранта – майбутнього викладача ІМ), але й з позиції викладача.

Особистісний компонент з позиції викладача передбачає його *мотивацію* до творчої діяльності навчання, до урахування потреб та інтересів магістрантів, *бажання* забезпечувати можливості для їхнього індивідуального

темпу учіння, урахувати доцільність і ефективність використовуваних прийомів і засобів навчання для їхньої майбутньої професійно-методичної діяльності та застосовувати з цією метою різні технології навчання: модульні технології (як один із шляхів реалізації ОДП до організації навчання [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.154-155] та ІКТ (несуть у собі величезний мотиваційний потенціал [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.164])).

Реалізація діяльнісного компоненту вимагає від викладача визначення мети навчання й учіння, консультування й допомогу у проектування індивідуальної траєкторії учіння кожного магістранта, її спрямування і, за необхідності, коригування. Відповідно, всі методичні дії викладача (добір і організація навчального матеріалу; вибір прийомів навчання, змісту навчальних завдань, їх номенклатури та ієрархії, форми пред'явлення тощо) мають відбуватися через призму особистості майбутнього викладача ІМ з метою створення комфортного навчального середовища, психологічної атмосфери, умов для активізації його творчої та особистісної самореалізації, підготовки до професійно-методичної діяльності, що передбачає, передусім моделювання змісту й умов цієї діяльності в навчальному процесі, формулювання особистісно орієнтованих інструкцій до завдань. Крім того, посилаючись на точку зору П.В. Сисоєва [18, с. 125], вважаємо, що вибір індивідуальної траєкторії – це спільна діяльність викладача і магістранта, спрямована на розвиток у майбутнього викладача вмінь самостійного учіння, визначення адекватних цілей учіння та відповідних задач, рефлексію, самооцінку особистісних досягнень, ініціативи й відповідальності за прийняття рішень і виконання завдань, а під час учіння магістранта за індивідуальною траєкторією роль викладача полягає в моніторингу самостійної діяльності магістрантів та, за необхідності, її коригування, чому сприяє використання ІКТ.

Висновки. Відповідно до меті статті та з огляду на викладене вище особливостями реалізації ОДП до формування методичної компетентності є такі: 1) визнання пріоритету індивідуальності, самоцінності майбутнього викладача ІМ, який є суб'єктом навчання та учіння; 2) добір змісту учіння магістрантів з урахуванням а) потреб магістрантів у майбутній професійно-методичній діяльності, їхніх індивідуально-психологічних особливостей; б) рівня розвитку методики навчання ІМ як науки та сучасних ІКТ, б) сучасних вимог до викладача ІМ ВНЗ; 3) забезпечення випереджувального характеру учіння, що уможливорює професійно орієнтований та особистісний розвиток майбутніх викладачів ІМ у процесі реалізації індивідуальної траєкторії учіння; 4) використання ІКТ, що уможливорює створення комфортного середовища не лише для формування методичної компетентності, але й умінь самонавчання, самоконтролю, самокорекції, саморозвитку і самоорганізації майбутніх викладачів ІМ.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку вбачаємо в обґрунтуванні засобів формування методичної компетентності майбутнього викладача ІМ у контексті особистісно-діяльнісного підходу.

Література:

1. Давер М. В. Мотивационно-стратегические аспекты личностно-ориентированного подхода к изучению русского языка как иностранного на начальном этапе: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Давер Маргарита Валентиновна. – М., 2008. – 452 с.
2. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: [пособие для учителей] / Наталия Фёдоровна Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
3. Бігич О. Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи: навчальний посібник / Оксана Борисівна Бігич. – К. : Ленвіт, 2006. – 200 с.

4. Зимняя И. А. Личностно-деятельностный подход с позиции обучающегося: [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя – Режим доступа: <http://algebra-5.narod.ru/index4.htm>
5. Гринкруг Л. С. Человеческий потенциал вуза: потребности и возможности развития: монография / Л. С. Гринкруг, Б. Е. Фишман; Минобрнауки России, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Дальневосточная гос. социально-гуманитарная акад.». – Биробиджан: ДВГСГА, 2011. – 226 с.
6. Коржуев А. В. Толерантность в контексте педагогической культуры преподавателя вуза / А. В. Коржуев, Н. Ю. Кудзиева, В. А. Попков // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 44–49.
7. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
8. Кузовлева Н. Е. Развитие методического мышления в процессе профессиональной подготовки будущего учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Кузовлева Наталья Ефимовна. – Липецк, 1995. – 233 с.
9. Таможняя Е. А. Методическое мышление как разновидность профессионального педагогического мышления / Е. А. Таможняя // Вестник МГОУ. – 2010. – № 1. – С.188-193.
10. Саранцев Г. И. Современное методическое мышление / Г. И. Саранцев // Педагогика. – 2010 (январь). – № 1. – С. 31-40.
11. Євтух М. Б. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти / М. Б. Євтух // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : [зб. наук. праць до 10-річчя АПН України]. – Харків: ОВС, 2002. – С. 66–76.
12. Семенова О. М. Формирование критического мышления студента-будущего учителя в процессе обучения в педагогическом университете: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Семенова Ольга Михайловна. – Самара, 2009. – 235 с.

13. Золотухина Е. Н. Формирование готовности к педагогической деятельности в вузе у аспирантов в системе дополнительного образования: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Н. Золотухина. – Шуя, 2011. – 22 с.
14. Фрицко Ж. С. Проектная деятельность студентов педагогического колледжа при обучении иностранному языку как средство формирования методических умений: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Фрицко Жанна Сергеевна. – Екатеринбург, 2006. – 208 с.
15. Щербакова Т. Н. Профессиональный имидж современного учителя иностранного языка / Т. Н. Щербакова // Теория и практика образования в современном мире (II): материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. — С. 200 – 203.
16. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович / Под ред. Д. И. Фельдштейна. – М.: Международная педагогическая академия. – 1995. – 212 с.
17. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: [учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Нина Фёдоровна Талызина. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с.
18. Сысоев П. В. Обучение по индивидуальной траектории / П. В. Сысоев // Язык и культура. – 2013. – № 4(24). – С. 121-131.
19. Коньшева А. В. Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку / Ангелина Викторовна Коньшева. – СПб.: КАРО, Мн.: Издательство «Четыре четверти», 2005. – 208 с.

References:

1. Daver M. V. Motivatsionno-strategicheskie aspektyi lichnostno-orientirovannogo podhoda k izucheniyu russkogo yazyika kak inostrannogo na nachalnom etape: dis. ... doktora ped. nauk: 13.00.02 / Daver Margarita Valentinovna. – М., 2008. – 452s.

2. Koryakovtseva N. F. *Sovremennaya metodika organizatsii samostoyatel'noy raboty izuchayuschih inostrannyiy yazyk: [posobie dlya uchiteley]* / Nataliya Fyodorovna Koryakovtseva. – M.: ARKTI, 2002. – 176 s.
3. Biych O. B. *Teoriya i praktyka formuvannya metodichnoyi kompetentsiyi vchytelya inozemnoyi movy pochatkovoyi shkoly: navchal'nyy posibnyk* / Oksana Borysivna Biych. – K. : Lenvit, 2006. – 200 s.
4. Zimnyaya I. A. *Lichnostno-deyatelnostnyiy podhod s pozitsii obuchayuschegosya: [Elektronniy resurs]* / I. A. Zimnyaya – Rezhim dostupu: <http://algebra-5.narod.ru/index4.htm>
5. Grinkrug L. S. *Chelovecheskiy potentsial vuza: potrebnosti i vozmozhnosti razvitiya: monografiya* / L. S. Grinkrug, B. E. Fishman; Minobrnauki Rossii, Federalnoe gos. byudzhethoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vyssh. prof. obrazovaniya «Dalnevostochnaya gos. sotsialno-gumanitarnaya akad.». – Birobidzhan: DVGSGA, 2011. – 226 s.
6. Korzhuev A. V. *Tolerantnost v kontekste pedagogicheskoy kulturyi prepodavatelya vuza* / A. V. Korzhuev, N. Yu. Kudzieva, V. A. Popkov // *Pedagogika*. – 2003. – № 5. – S. 44–49.
7. *Myishlenie uchitelya: Lichnostnyie mehanizmyi i ponyatiyniy apparat* / Pod red. Yu. N. Kulyutkina, G. S. Suhobskoy. – M.: Pedagogika, 1990. – 104 s.
8. Kuzovleva N. E. *Razvitie metodicheskogo myishleniya v protsesse professional'noy podgotovki buduschego uchitelya: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02* / Kuzovleva Natalya Efimovna. – Lipetsk, 1995. – 233 s.
9. Tamozhnyaya E. A. *Metodicheskoe myishlenie kak raznovidnost professional'nogo pedagogicheskogo myishleniya* / E. A. Tamozhnyaya // *Vestnik MGOU*. – 2010. – № 1. – S.188-193.
10. Sarantsev G. I. *Sovremennoe metodicheskoe myishlenie* / G. I. Sarantsev // *Pedagogika*. – 2010 (yanvar). – № 1. – S. 31-40.
11. Yevtukh M. B. *Priorytety profesiynoyi pidhotovky vchytelya v systemi universytets'koyi osvity* / M. B. Yevtukh // *Rozvytok pedahohichnoyi i psykholohichnoyi*

nauk v Ukrayini 1992–2002: [zb. nauk. prats' do 10-richchya APN Ukrayiny]. – Kharkiv: OVS, 2002. – S. 66–76.

12. *Semenova O. M. Formirovanie kriticheskogo myishleniya studenta-buduschego uchitelya v protsesse obucheniya v pedagogicheskom universitete: dis.... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Semenova Olga Mihaylovna. – Samara, 2009. – 235 s.*

13. *Zolotuhina E. N. Formirovanie gotovnosti k pedagogicheskoy deyatel'nosti v vuze u aspirantov v sisteme dopolnitelnogo obrazovaniya: avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. ped. nauk: spets. 13.00.08 «Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya» / E. N. Zolotuhina. – Shuya, 2011. – 22 s.*

14. *Fritsko Zh. S. Proektnaya deyatel'nost studentov pedagogicheskogo kolledzha pri obuchenii inostrannomu yazyku kak sredstvo formirovaniya metodicheskikh umeniy: dis. ...kand. ped. nauk : 13.00.08 / Fritsko Zhanna Sergeevna. – Ekaterinburg, 2006. – 208 s.*

15. *Scherbakova T. N. Professionalnyy imidzh sovremennogo uchitelya inostrannogo yazyka / T. N. Scherbakova // Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire (II): materialy mezhdunar. nauch. konf. (g. Sankt-Peterburg, noyabr 2012 g.). – SPb.: Renome, 2012. — S. 200 – 203.*

16. *Bozhovich L. I. Izbrannyye psichologicheskie trudy. Problemy formirovaniya lichnosti / L. I. Bozhovitch / Pod red. D. I. Feldshteyna. – M. : Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya. – 1995. – 212 s.*

17. *Talyizina N. F. Pedagogicheskaya psichologiya: [ycheb. posobie dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedeniy] / Nina Fyodorovna Talyizina. – M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 1998. – 288 s.*

18. *Syisoev P. V. Obuchenie po individualnoy traektorii / P. V. Syisoev // Yazyk i kultura. – 2013. – № 4(24). – S. 121-131.*

19. *Konyisheva A. V. Organizatsiya samostoyatel'noy raboty uchashchysya po inostrannomu yazyku / Angelina Viktorovna Konyisheva. – SPb.: KARO, Mn.: Izdatelstvo «Chetyire chetverti», 2005. – 208 s.*

